VAMMAISFOORUMI RY:N LAUSUNTO VAMMAISPALVELULAISTA JA SIIHEN LIITTYVISTÄ LAEISTA

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta

Asia: HE 191/2022 vp Hallituksen esitys eduskunnalle vammaispalvelulaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi

Vastausosoite: StV@eduskunta.fi

Vammaisfoorumi ry kiittää eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokuntaa mahdollisuudesta tulla kuultavaksi ja jättää kirjallinen asiantuntijalausunto koskien hallituksen esitystä vammaispalvelulaiksi ja siihen liittyviksi laeiksi.

Vammaisfoorumi on 27 valtakunnallisen vammaisjärjestön yhteistyöjärjestö, jonka tarkoituksena on YK:n vammaisten ihmisten oikeuksia koskevan sopimuksen mukaisesti edistää vammaisten ihmisten tasa-arvoa ja yhdenvertaisen osallistumisen mahdollisuuksia yhteiskunnassa. Vammaisfoorumi edustaa jäsenjärjestöjensä kautta noin 220 000 vammaista ja pitkäaikaissairasta ihmistä.

Vammaisfoorumi ry pitää vammaislainsäädännön uudistusta tarpeellisena ja odotettuna. Vaikka Vammaisfoorumi näkee laissa kohtia, joita pitää puutteellisena tai joihin haluaa ehdottaa korjauksia, yleinen tahtotila on saattaa laki muutettuna voimaan. Seuraavaksi esittelemme niitä kokonaisuuksia, joiden osalta Vammaisfoorumi odottaa vielä lakiin muutoksia tai korjauksia:

1 luku Yleiset säännökset

2 § Lain soveltamisala ja suhde muuhun lainsäädäntöön

Esityksen mukaan vammaispalvelulaki olisi toissijaisesti sovellettava laki. Jos toissijaisuus edelleen säilyy, tulee käytännön soveltamistilanteessa lain valinta tehdä vammaisen henkilön edun mukaisesti ja tästä periaatteesta tulee säätää laissa. Esimerkiksi jos henkilö täyttää vammaispalvelulain kriteerit, tulee asiakkaan etua tulkita myös suhteessa palvelun maksuttomuuteen. Lain soveltamisalaa koskeva pykälä vaatii lisäyksen, että palvelu voi olla välttämätön myös silloin, jos henkilö ei ilman palvelua selviä kyseisestä toiminnosta ilman kohtuutonta vaivaa tai aikaa. Olisi myös tärkeä säätää vammaispalvelulain mukaisten palveluiden suhteesta toisiinsa. Palveluiden valinta tulisi tehdä sen perusteella mikä vammaisen henkilön mukaan parhaiten edistää hänen itsenäistä elämäänsä.

Vammaisfoorumi korostaa, että lain tulkinta ei saa johtaa siihen, että ikääntynyt vammainen henkilö ei saa tarvitsemiaan palveluita vammaispalvelulain perusteella.

Ikääntymisrajausta perustellaan HE:ssä sillä, että vammaispalveluilla ei voida vastata kasvavan ikääntyneiden joukon tarvitsemiin palveluihin. Vaikka HE:ssä todetaan, ettei lainvalinta perustu tiettyyn ikään, niin jää vaikutelma, että ikääntyneinä vammautuvien henkilöiden kohdalla tätä yksilöllistä tarpeiden arviointia ei tehtäisi, vaan heidät suljettaisiin ryhmänä vammaispalvelulain ulkopuolelle. Tällöin ei toteutuisi lainvalmistelijoiden ohjaus siitä, että vaikka kyseessä olisi tyypillisesti iäkkäänä alkava vamma tai sairaus, on

otettava huomioon vammaisen henkilön kannalta toimiva palvelujen kokonaisuus ja on verrattava toimintakykyä vammattomiin samaan ikäryhmään kuuluviin henkilöihin.

Konkreettisesti ikääntymisrajaus voi johtaa kokonaan iäkkään vammaisen henkilön vaille palveluja jäämiseen, lisätä merkittävästi perittäviä asiakasmaksuja ja heikentää selvästi henkilöiden taloudellista tilannetta. Lisäksi itsenäistä elämää ja osallisuutta mahdollistavalle henkilökohtaiselle avulle ei löydy vastinetta sosiaalihuoltolain mukaisista palveluista. Esimerkiksi kotihoito on tarkoitettu vain päivittäisiin perustoimintoihin (henkilökohtaisen hygienian hoito, pukeutuminen, ravitsemus) ja lääkehoitoon, kotihoidon tukipalvelut ovat pisteittäisiä kotiin tuotavia palveluita, kuten kauppakassi tai ateriapalvelu. Lakiuudistus voi tässä tapauksessa asettaa vammaiset keskenään eriarvoiseen asemaan iän perusteella. Maksuttomuuden merkitys vammaisten henkilöiden kohdalla on erityisen merkittävä, sillä palveluiden tarve on elinikäinen ja vammaisuuden vuoksi tulotaso voi olla jo valmiiksi alhainen.

Päätöksentekoa ja palveluiden järjestämistä koskevaa 5 §:ää tulisi täydentää sosiaali- ja terveysministeriön osallisuustyöryhmän laajaa kannatusta saaneen loppuraportin pohjalta. Asiakkaan esittämästä avun ja tuen tarpeesta tai palvelun toteuttamistavasta tulisi voida poiketa vain perustellusta syystä, joka olisi kirjattava päätökseen. Tällä lisäyksellä voitaisiin varsin vaivattomasti parantaa selkeästi asiakkaan osallisuutta palveluprosessissa. Lisäksi tulisi huomioida osallisuustyöryhmän 5 §:n perusteluihin ehdottamat tärkeät kappaleet vaihtoehtoisista, vahvemmin yksittäisen asiakkaan näkemyksiä huomioivista palveluiden järjestämistavoista kuin kilpailutukset, joissa asiakkaiden osallisuus ei käytännössä toteudu.

Asiakasmaksut

Vammaisfoorumi ehdottaa, että asiakasprosesseihin tulisi lain tasolle kirjata viittaukset asiakasmaksulain 11 §:n siten, että maksuja voi myös alentaa, kohtuullistaa tai poistaa. Asiakkaan maksukyky ja taloudellinen tilanne tulee järjestelmällisesti huomioida jo palvelusuunnitelmaa ja yksittäisiä päätöksiä tehtäessä.

Kun palveluihin pääsemiseksi välttämättä tarvittavat kuljetukset tulevat nykyisistä erityishuollon kuljetuksista poiketen omavastuullisiksi liikkumisen tukena järjestettäviksi kuljetuspalveluiksi, erityisesti kehitysvammalain mukaisessa työ- tai päivätoiminnassa käyvien ihmisten sekä lyhytaikaisen huolenpidon palveluita käyttävien perheiden maksurasitus kasvaa merkittävästi. Perheiden maksurasituksen kasvua aiheuttavat myös esimerkiksi ehdotetut kohtuuttoman korkeat maksut lapsen kodin ulkopuolisesta asumisesta (jolloin lapsen elatusta maksettaisiin käytännössä usein lähes kaksinkertaisena) ja aamu- ja iltapäivätoiminnan muuttuminen maksuttomasta erityishuollon palvelusta jatkossa yleensä maksulliseksi perusopetuslain mukaiseksi toiminnaksi., Nämä maksut eivät ole normaalisuusperiaatteen mukaisia ja uhkaavat estää tarvittujen palveluiden käyttämistä, varsinkin kun asiakasmaksuja käytännössä harvoin alennetaan tai poistetaan asiakasmaksulain 11 §:n mukaisesti, vaikka ne selvästi vaarantaisivat henkilön tai perheen toimeentuloa. Vammaisen lapsen aamu- ja iltapäivätoiminnalle esitämme maksuttomuutta normaaliusperiaatteen mukaisesti siten, että kun vammattomat lapset eivät enää saa tai tarvitse aamu- tai iltapäivätoimintaa, mutta vammainen lapsi vammansa vuoksi sitä tarvitsee edelleen, vammaisesta lapsesta ei tuolloin makseta.

Palveluun pääsemiseksi tarvittavat kuljetukset tulee sisällyttää maksuttomina seuraaviin ehdotetun lain mukaisiin palveluihin: päivätoiminta (23 §), valmennus (7 §), erityinen osallisuuden tuki (12 §), tuettu päätöksenteko (14 §), vaativa moniammatillinen tuki (16 §) ja lyhytaikainen huolenpito (22 §). Tarvittavien kuljetusten tulee sisältyä myös vamman vuoksi tarvittavaan työtoiminnan palveluun. Yleisesti ottaen Vammaisfoorumi katsoo, että palveluihin pääsemiseen tarvittavien matkojen tulee olla maksuttomia, mikäli ne ovat välttämättömiä ja kyseessä on nimenomaan vammasta johtuva palveluntarve.

2. Luku Erityispalvelut

7-8§ Valmennus

Vammaisfoorumi huomauttaa, että työhönvalmennuksella on suuri merkitys vammaisten henkilöiden työelämään osallistumisen mahdollistajana. Työ- ja päivätoiminnan palvelut heikkenisivät lakiesityksessä ja esitämme näihin pykäliin muutoksia. Esityksen 23 §:n mukaista päivätoimintaa tulee säätää myönnettäväksi yksilöllisen tarpeen perusteella ilman kategorisia rajauksia niin, että sitä voi esimerkiksi saada limittäin työtoiminnan ja/tai työllisyyttä edistävän toiminnan kanssa. Tällä hetkellä näiden palveluiden asiakkaan näkökulmasta toimiva kokonaisuus muodostuu parhaimmillaan joustavasti työllisyyttä tukevasta työtoiminnasta, tuetun työn työhönvalmennuksesta ja osallisuutta tukevasta päivätoiminnasta, ja tämän tulee olla mahdollista jatkossakin.

Työhönvalmennusta tulee saada subjektiivisena oikeutena osana 7-8 §:issä säädettävää valmennuksen palvelua, kuten vammaispalvelulainsäädännön uudistuksessa on aiemmin suunniteltu. Muuten palvelun järjestäminen on edelleen täysin harkinnanvaraista, eikä sitä varmasti järjestetä ainakaan nykyistä enempää, vaan uhkana on pikemminkin palvelun saamisen heikentyminen.

Jos vamman vuoksi tarvittavasta työtoiminnasta ei säädetä uudessa vammaispalvelulaissa, tulee kehitysvammalain työtoimintaa koskevat säännökset (lain 2 ja 35 §:issä) jättää voimaan siihen saakka, kunnes tästä toiminnasta säädettäisiin tarkemmin esimerkiksi työelämäosallisuutta edistävässä lainsäädännössä. Muussa tapauksessa kehitysvammalain mukaisen työtoiminnan asiakkaiden asema heikkenee huomattavasti, kun heillä ei ole enää subjektiivista oikeutta saada työtoimintapalvelua, eivätkä vuoden 1982 sosiaalihuoltolain mukainen työtoiminta ja sitä koskeva sääntely tällä hetkellä vastaa laadultaan ja sisällöltään heidän tarpeisiinsa.

9 § Henkilökohtainen apu

Henkilökohtaisen avun osalta Vammaisfoorumi huomauttaa työelämästä samaa kuin liikkumisen tuen palveluista. Henkilökohtaisen avun on otettava huomioon työelämän eri muodot sekä työnhakuun liittyvät velvoitteet, eivätkä nämä saa vaikuttaa vapaa-ajan ja muun osallisuuden kokonaistuntimäärään. Henkilökohtainen apu työssä ja opiskelussa (9 § 1 mom 2 kohta): työn määritelmä perusteluissa on nykytyöelämän näkökulmasta liian suppea ja työsuhteen määrittelyn ulkopuolelle jäävät mm. ammatillisen kuntoutuksen ja te-hallinnon työkokeilut, työharjoittelut, opintojen työelämäjaksot, urakka- ja keikkatyöt, kevytyrittäjyys ja muu itsensä työllistäminen, jotka ovat tärkeitä väyliä työelämään pääsemiseksi. Jotta vammaisten henkilöiden työllisyysaste nousisi, heille on mahdollistettava erilaiset työn tekemisen tavat ja työelämän nykyaikaisuus myös tarvittavan avun osalta.

Lisäksi Vammaisfoorumi katsoo, että työnantajamallin palkkahallintoa koskevat säännökset ovat puutteelliset, ja laissa tulisi olla seuraavat maininnat: *1. ”Hyvinvointialue on velvollinen korvaamaan henkilökohtaisen avustajan palkkaamisesta aiheutuvat kustannukset suoraan työnantajalle, jollei työnantajan suostumuksella noudateta muuta menettelyä.” 2. ”Kulut tulee korvata siten, että niihin on mahdollista saada hyvinvointialueen korvaus ennen maksun erääntymistä.”* Nyt ehdotettu vammaispalvelulaki ei sisällä ratkaisua työnantajan vakuutusturvan puutteisiin ja vahingonkorvausvastuuseen henkilökohtaisen avun työnantajamallissa.

Henkilökohtaisen avun lisäksi Vammaisfoorumi haluaa lisätä, että yhdenvertaisuuden toteutumiseksi kaikissa avun järjestämistavoissa tulee korvata avustajasta koituvat ylimääräiset kustannukset, kuten esimerkiksi lippukustannukset.

Henkilökohtaisen avun avautuminen nykyisten hengityshalvausstatuksen omaajien työntekijäringin järjestämiseen on yksi keskeisimmistä lakiesityksen yhdenvertaisuusuudistuksista tälle ryhmälle. Henkilökohtaisen avun 9§ kohdalla on olennaista johdonmukaisuuden vuoksi huomioida hengityshalvausstatuksen omaajien työntekijäringin ammattirakenteen muutoksen osalta se vaihtoehto, että ammattirakenne voidaan muuttaa myös kokonaan henkilökohtaisen avun tuella toteutettavaksi, sillä työnantajamallissa tämä joka tapauksessa on mahdollista. Henkilökohtaisen avun 9§ 4 momentin perustelujen esimerkkeihin s. 188 on myös välttämättä lisättävä hengityslaitteen käytöstä ja toimivuudesta huolehtimisen rinnalle hengitystien toimivuudesta huolehtiminen. Olisi kohtalokasta jättää hengitystien toimivuus mainitsematta ja päätyä tilanteisiin, joissa hengityslaite jatkaisi toimintaansa, vaikka ilma ei kulkisi enää keuhkoihin ja ihminen laitteen vieressä saattaisi pahimmillaan menehtyä. Muutosehdotuksemme: *"…voisi henkilökohtaiseen apuun kuulua **hengitystien ja** käytössä olevan hengityslaitteen toimivuudesta huolehtiminen".*

12 § Erityinen osallisuuden tuki

Erityisen osallisuuden tuen ja vapaa-ajan henkilökohtaisen avun määriä koskeva sääntely tulee yhdenvertaisuuden varmistamiseksi yhdenmukaistaa, koska erityinen osallisuuden tuki on tarkoitettu niille vammaisille ihmisille, jotka jäävät erityisen vahvojen tuen tarpeiden vuoksi henkilökohtaisen vapaa-ajan avun ulkopuolelle. Erityisen osallisuuden tuen vähimmäismääräksi tulee siten säätää 30 tuntia kuukaudessa, ja vapaa-ajan henkilökohtaisen avun määrää koskevaa säännöstä tulee muuttaa niin, että säädetty minimimäärä apua tulee myöntää, ellei asiakas hae siitä pienempää tuntimäärää.

18 § Asumisen tuki

Vammaisfoorumi haluaa korostaa, että lakiesityksen ja perusoikeuksien toteutumisen lähtökohtana tulee selkeämmin yleisesti olla vammaisen henkilön oikeus valita itse, missä ja keiden kanssa hän asuu.

YK:n vammaiskomitean keväällä antamasta päätöksestä huolimatta yksilölliset asumisratkaisut eivät ole tarpeeksi vahvasti turvattuja lakiesityksessä. Vammaisfoorumi ehdottaa 18 § viimeisen lauseen vahvistamista muodosta *"Asumisen tuki voidaan järjestää yksittäiseen asuntoon tai ryhmämuotoisesti toteutettuun asumiseen"* muotoon: *"Asumisen tuki järjestetään yksittäiseen asuntoon, tai ryhmämuotoisesti toteutettuun asumiseen, mikäli asiakas tätä pyytää".*

Lakiesityksen lähtökohtana tulee nykyisten hengityshalvausstatuksen omaajien osalta olla kotona asumisen jatkuminen, sillä se on lain tarkoituksen kannalta ainoa itsenäisen elämän ja osallisuuden mahdollistava ratkaisu. Laitosasuminen ei saa palvelujen järjestämisvastuutahon vaihtuessa lisääntyä. Nykyisen lakiesityksen ei pidä mahdollistaa elämää ylläpitävän hengityslaitteen tarvitsijoiden siirtämistä pois nykyisestä kodistaan asumisyksikköön, sillä asumisen tuki on subjektiivinen oikeus ja kotiin järjestettynä sen pitäisi olla ensisijainen palvelumuoto asumisyksiköiden tosiasialliseen laitosmaisuuteen verrattuna. Henkilöstön tarve ei myöskään voi olla peruste asumistavan muutokselle, sillä sama jatkuva läsnäolo eli henkilöstömäärä tarvittaisiin kodin ulkopuolellakin. Toivomme, että valiokunta ottaa mietinnössään kantaa siihen, ettei siirtyminen vammaispalvelulain perusteella järjestettäviin palveluihin saa johtaa siihen, että nykyiset hengityshalvausstatuksen omaajat joutuisivat siirtymään pois kotoaan.

Yleisesti kotiin tulee Vammaisfoorumin mukaan saada ihmisarvoisen elämän mukaiset yksilöllistä tarvetta vastaavat palvelut. Palvelut eivät voi perustua pelkästään elämän vähimmäistasoon.

Kehitysvammalakiin väliaikaisesti voimaan jätettävää sääntelyä tulee 2 §:ssä ja 42 b §:ssä muuttaa siten, että siitä käy selväksi, että erityishuoltona, jossa rajoitustoimenpiteitä voidaan käyttää, voidaan järjestää myös vammaispalveluin 18 §:n mukaista asumisen tukea, eikä tällöin tule aina edellyttää sitä, että asiakkaalle tehdään päätös myös lain 16 §:n mukaisesta vaativasta moniammatillisesta tuesta. Kenenkään ei tule pitkäaikaisesti asua toisenlaiseen tarkoitukseen tarkoitetun vaativan moniammatillisen tuen

palvelun piirissä, eikä ole tarkoituksenmukaista, että kaikille asumisen tuen asiakkaille, joiden perusoikeuksia voidaan joutua kehitysvammalain säännösten mukaisesti rajoittamaan, tehtäisiin aina automaattisesti myös vaativan moniammatillisen tuen päätös.

25 § Liikkumisen tuki

Liikkumisen tukea on esityksen mukaan järjestettävä työllistymistä edistävän toiminnan matkoihin vammaisen henkilön välttämättä tarvitsema määrä. Tätä tulisi Vammaisfoorumin näkemyksen mukaan tarkentaa siten, että se kattaa myös työn hakuun liittyvät matkat kuten työhaastattelut ja soveltuvuustestit. Työllistymistä edistävä toiminta on esityksessä jätetty avoimeksi, mutta olisi vammaisen henkilön oikeusturvan kannalta tärkeää, että siinä mainittaisiin työnhakijan velvoitteisiin liittyvät matkat. Esimerkiksi tämänhetkinen työnhakijan palvelumalli edellyttää, että työnhakija osallistuu työnhakukeskusteluihin TE-toimiston asiantuntijan kanssa paikan päällä. Näiden TE-toimistossa asiointien tai yritystoiminnan perustamiseen liittyvien asiointien matkojen tulee kuulua työmatkoihin, samoin kuin työhaastatteluista aiheutuvien matkojen.

Vammaisfoorumi katsoo liikkumisen tuen määrän 23 §:n perusteluissa olevan työn määrittelyn olevan liian kapea nykyisen työelämän näkökulmasta. Työn tekemisen muodot ovat monimuotoistuneet ja sen on näyttävä myös laissa. Liikkumisen tuen palvelua on määriteltävä perustelussa laajemmin siten, että laissa huomioidaan myös ne tilanteet, joissa vammaisen henkilön toimeentulo muodostuu esim. urakka- tai keikkatyön tekemisestä, kevytyrittäjyydestä, itsensä työllistämisestä ja/tai työkokeilusta. Yrittäjyys on nyt otettu huomioon yksityiskohtaisissa perusteluissa, mutta Vammaisfoorumi on huolissaan siitä, että laissa edellytetty toiminnan säännöllisyys jättää ulkopuolelle juuri yritystoiminnan aloittamisen tai keikkatyön. Tämä lakiesityksessä mainittu yritystoiminnan säännöllisyys pitää poistaa lakiesityksestä.

Vammaisfoorumi painottaa myös, että laissa on syytä tarkentaa henkilökohtaisen avustajan tai saattajan käyttöä ja myöntämisedellytyksiä liikkumisen tuen toteuttamistapana. Nyt jää epäselväksi, millä tavoin henkilökohtainen avustaja tukisi liikkumisen tuen toteuttamisessa ja miten se vaikuttaa henkilökohtaisen avun kokonaistuntimäärään.

Liikkumisen tuen järjestäminen mahdollistettaisiin pykälän mukaan myös henkilökohtaisen avustajan tai saattajan avulla. Perusteluista ei käy riittävästi ilmi, miten liikkumisen tuen palvelu tällöin tosiasiassa toteutuu ja mikä on vammaisen henkilön oikeus muihin liikkumisen tuen järjestämistapoihin, jos hänelle on järjestetty henkilökohtaista apua liikkumisen tukeen. Saattajaa tai saattajan tehtäviä ei ole laissa tai perusteluissa määritelty. Perusteluja tulisi täsmentää henkilökohtaisen avustajan tai saattajan käyttämisen osalta. Henkilökohtaisen avustajan tai saattajan käyttäminen liikkumisen tukena tulee aina edellyttää sen arviointia, vastaako ko. palvelu vammaisen henkilön etua ja toteutuuko hänen liikkumisen tarpeensa tosiasiallisesti sen avulla. Valinnan liikkumisen tuen järjestämistapojen välillä tulee vahvemmin perustua vammaisen henkilön yksilöllisiin tarpeisiin, elämäntilanteeseen ja hänen tahtoonsa ja mielipiteeseensä liikkumisen tuen järjestämistavasta. Laissa tulee todeta, että liikkumisen tuki voidaan toteuttaa henkilökohtaisen avun avulla vain vammaisen henkilön hakemuksesta. Tämä uusi momentti voitaisiin liittää 26 §:ään.

Kieli ja kommunikaatio

Vammaisfoorumi pitää hyvänä, että lain soveltamisalapykälässä näkyvät aisteihin liittyvät rajoitteet YK:n vammaisyleissopimuksen mukaisesti. Kuitenkin huolta herättää esitykseen lisätty taulukko nro. 20, joka on nimetty **arvioksi eri tavoin vammaisten ja toimintarajoitteisten henkilöiden määrästä ja oikeudesta vammaispalveluihin.** Taulukko pohjautuu Liikenne- ja viestintäministeriön selvitykseen vuodelta 2017.

Ongelmallista on esimerkiksi se, että alkuperäisestä taulukosta on poimittu vain osa kuulovammaisryhmistä taulukkoon. Pois on jätetty kuulokojeita käyttävät, kuuroutuneet ja kuulonäkövammaiset. Kaikista poisjätetyistä ryhmistä löytyy tällä hetkellä vammaispalvelujen saajia. Tarkoituksena ei pitäisi olla uuden lain myötä luoda uusia väliinputoajaryhmiä. Näkemyksemme on, että mikäli tuollainen taulukointi esityksessä on, tulee sen sisältää kaikki alkuperäisessä lähteessä mainitut vammaisryhmät. Lisäksi taulukko tällaisenaan on YK:n vammaissopimuksen vastainen, koska YK-sopimuksessa tunnistetaan kuitenkin kielien ja kommunikointikeinojen laaja kirjo artiklassa 2 seuraavasti:

Tässä yleissopimuksessa:

- *viestintä sisältää kieliä, tekstin näyttämistä, pistekirjoitusta, taktiilikommunikaatiota, isokirjaintekstiä, saavutettavaa multimediaa sekä kirjallisia, kuuloon perustuvia, selkokielisiä, ihmisääneen perustuvia sekä* ***puhetta tukevia ja korvaavia viestintätapoja, -keinoja ja -muotoja****, saavutettava tieto- ja viestintäteknologia mukaan lukien;*

Pidämme myös perus- ja ihmisoikeuksien tosiasiallisen toteutumisen kannalta välttämättömänä, että vammaisen lapsen oikeus omaan kieleen turvataan esitetyllä tavalla. Perustuslakivaliokunta on viittomakielilain säätämisen yhteydessä antamassaan mietinnössä (PeVM 10/2014 vp) korostanut, että jokaiselle lapselle ja hänen perheelleen on turvattava mahdollisuudet saada riittävästi viittomakielen opetusta niin, että lapsen oikeus omaan kieleen toteutuu ja koko perheelle luodaan mahdollisuudet toimivaan vuorovaikutukseen yhteisen kielen avulla. Asiasta ei säädetä muualla lainsäädännössä kuin vammaispalvelulaissa ja nykyinen soveltamiskäytäntö on ollut horjuvaa ja puutteellista.

Kyseinen oikeus koskee kuurojen, kuulovammaisten ja kuulonäkövammaisten lasten lisäksi muitakin vammaisia henkilöitä. Viittomakieli ei nykytiedon valossa ole yksinomaan ”kuurojen kieli”, vaan sen käyttäjiksi hakeutuu myös perheitä, joissa lapsi ei vamman vuoksi voi käyttää puhuttua kieltä. Vastaavasti osa kuulovammaisista tarvitsee ensisijaisesti kommunikointikeinojen opetusta. Kuulovammaiset eivät saa tätä palvelua lääkinnällisenä kuntoutuksena, vaan esimerkiksi viitotun puheen opetusta on tähän asti annettu vammaispalvelulain sopeutumisvalmennuksena. Pelkkä ohjaus ei ole riittävää henkilölle, joka ei tunne viitotun puheen sisältöjä eli viittomia. Kyse ei ole vain lapsista ja perheistä, vaan kaikenikäisistä vammaisista henkilöistä ja heidän läheisistään. Osa kuulo-, kuulonäkö- ja puhevammoista on eteneviä tai ilmenee vasta myöhemmällä iällä. Viittomakielen tai kommunikaation opetuksen ja ohjauksen tarpeen määrällistä arviota on vaikea osoittaa tilastollisesti, koska kyseessä on tähän asti ollut harkinnanvarainen palvelu eikä tilastotietoa haettujen palveluiden suhteesta hylättyihin hakemuksiin ole saatavilla.

Muutoksenhaku ja oikeusturva

Vammaisten henkilöiden oikeusturvan ja muutoksenhakumenettelyn kehittäminen tulee ottaa jatkossa ratkaistavaksi kokonaisuudeksi. Vammaisfoorumi katsoo, että erityisesti subjektiivisista oikeuksista tulee voida valittaa suoraan KHO:n ilman valituslupaa.

Varsinkin tilanteissa, joissa toimintakyky heikkenee hyvin nopeaa vauhtia (esim. ALS-tauti), tulisi olla mahdollista valittaa suoraan joko hallinto-oikeuteen (ilman aikaa vievää oikaisumenettelyä) tai peräti suoraan KHO:n. Muutoin ilmeisenä vaarana on, että tarvittavat palvelut myönnetään liian myöhään, mahdollisesti asiakkaan jo menehdyttyä. Suora valituslupa KHO:n olisi varsinkin nyt ensimmäisinä vuosina perusteltua myös tarvittavan oikeuskäytännön kehittämisen näkökulmasta. Lisäksi voisi olla viisasta keskittää vammaispalveluasioiden käsittely 1–3 hallinto-oikeuteen, jotta asioiden osaaminen keskittyisi ja vahvistuisi, oikeuskäytäntö tulisi yhtenäisemmäksi ja asioiden käsittely nopeutuisi. Vähintään yhden asianosaisen hallinto-oikeuden tulisi olla kaupungissa, jossa koulutetaan ruotsinkielisiä juristeja kielellisten oikeuksien turvaamiseksi.

Nykyinen muutoksenhakumenettely on hidas ja tehoton, ja KHO myöntää liian vähän valituslupia vammaispalveluasioissa. Lisäksi tulee ratkaista myös se, kuinka asiakkaalle hyvitetään saamatta jäänyt palvelu. Nyt kunnilla on ollut kannustin tehdä hylkääviä päätöksiä ja tulkita lakeja kunnan edun mukaisesti, koska tällöin valitusprosessin aikana syntyy säästöä, kun palvelua ei järjestetä. Vammaisfoorumi näkee, että vammaispalveluiden virhe- tai viivästystilanteessa asiakkaalla tulisi olla oikeus hyvitykseen.

Seuranta ja vaikutukset

Vammaisfoorumi katsoo, että lain toimeenpanon seurantaa on toteutettava systemaattisesti sekä voimaantulon yhteydessä että pitkällä aikavälillä. Seurantaa varten tulisi perustaa erillinen seurantaryhmä, johon tulee nimetä myös sidosryhmien edustajia.

Lisäksi seurantaa tulee tehdä yhdenmukaisesti jokaisella hyvinvointialueella, jotta saadaan myös kunnollista vertailuaineistoa. Seurannassa on huomioitava palvelujen vaikuttavuus, käyttäminen sekä järjestettyjen palvelujen riittävyys ja esiin tuleviin mahdollisiin ongelmiin on myös reagoitava, jotta vammaisten henkilöiden oikeudet toteutuvat tosiasiallisesti.

Vammaisfoorumi toteaa, että seurannan tulee uuden vammaispalvelulain toimeenpanon ja soveltamisen lisäksi ulottua myös vammaispalvelulain ja sosiaalihuoltolain välisen rajapinnan seuraamiseen, eli siihen miten vammaispalvelulain soveltamisalan ulkopuolelle mahdollisesti jääville vammaisille henkilöille järjestetään heidän yksilöllisiä tarpeitaan vastaavat palvelut sosiaalihuoltolain (ja vanhuspalvelulain) perusteella, vai jäävätkö he vaille palveluita. Lisäksi tulee seurata myös sitä, millaisiksi sosiaalihuoltolain mukaisten palveluiden kustannukset vammaisille henkilöille muodostuvat ja alennetaanko tai jätetäänkö maksuja tosiasiallisesti perimättä asiakasmaksulain 11 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa.

Vammaispalvelulain soveltamisalan laajeneminen, tarveperusteinen lähestymistapa ja uudet palvelumuodot aiheuttavat erityisen tarpeen laintulkinnalle, koska nykyisen lain aikana kertynyttä oikeuskäytäntöä ei voi hyödyntää. Yhtenäisen oikeuskäytännön muodostumisen ja oikeusturvan kannalta asiaa ei edistä se, että korkeimpaan hallinto-oikeuteen on vaadittu 1.1.2020 alkaen valituslupa myös erityiseen järjestämisvelvollisuuteen kuuluvien palvelujen kohdalla. Uuden vammaispalvelulain oikeuskäytäntö tulee siksi pääosin muodostumaan eri hallinto-oikeuksien ratkaisujen pohjalta. Tämä voi johtaa erilaisten laintulkintojen ja soveltamiskäytäntöjen muodostumiseen eri hyvinvointialueilla. Tämän takia erityisesti koulutukseen ja myös valvonnan asianmukaiseen hoitamiseen on panostettava ja osoitettava riittävässä määrin resursseja.

Vammaisfoorumi esittää, että THL toteuttaa erillisen selvityksen uuden vammaispalvelulain toimivuudesta ennen kuin siirtymäsäännöksiin kirjattu kolmen vuoden määräaika on kulunut.

Vammaisfoorumi esittää myös huolensa sosiaalityön resurssien riittävyydestä. Kun mukaan tulee uusia palveluita, tulee seurata ja varmistaa, että resurssit todella vastaavat tarpeeseen. Vammaisfoorumi haluaa nostaa esille myös siirtymäsäännöksen: nykyisiä päätöksiä ei tule lähteä purkamaan ilman syytä, lakiuudistuksen ei tule olla peruste palvelutarpeen arvioinnille.

Vammaisfoorumin pääsihteeri Anni Kyröläinen p, 045 217 4936 anni.kyrolainen@vammaisfoorumi.fi